

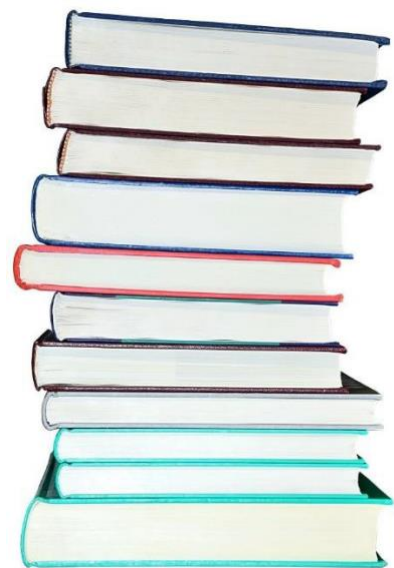

Läsning är en upplevelse

Annakaisa Heinonen, Sanna Luukomaa och Elina Mäkinen

Varför läser vi?

- Upplevelse och erfarenhet: Böcker är fängslande. Det kan vara språket, rytmen, intrigerna eller en bra berättelse som man får följa med i timme efter timme.
- Känslor: Genom att leva sig in i bokens värld kan man få uppleva något som man annars inte skulle kunna uppleva. Man kan identifiera sig med böcker.
- Glädje och njutning: Böcker ger glädje och hjälper i bästa fall även med att koppla av.
- Samhörighet: Texter och berättelser förenar. Gemenskap främjar läslusten.
- Nytt: Böcker förbereder hjärnan och lär oss förmågan att läsa långsiktigt.

Hur pratar vi om läsning? Ska vi klä upplevelser i ord, beskriva stunder då en bok öppnade en ny värld? Hur får man tala om litteratur? Pratar vi om läsglädje eller om fördelarna med att läsa? Läsning är ett äventyr, boksidorna kan vara kramar eller ett slag i ansiktet. Positiva, gripande och tilltalande upplevelser av allt man läst förtjänar att delas.

Det är bra att ibland stanna upp och fundera på om vi som lärare och i vårt arbete med ungdomar kommer ihåg att uttrycka våra läsupplevelser genom våra egna känslor, erbjuda ingångar till samtal och göra världarna vi läser om betydelsefulla. Om varannan av de vuxna som barn eller unga möter skulle uttrycka sina egna läsupplevelser, hur många förebilder och sätt att tala om litteratur skulle inte alla få då? Likaså är det förstås bra att fundera över om vi ger barn och unga utrymme att uttrycka sina läsupplevelser och att dela med sig av sina läsupplevelser tillsammans och kollektivt.

Läsning är den tredje vanligaste hobbyn efter idrott och dator- och konsolspel (Salasuo, 2020). Trots det upprätthålls hobbyn av en ständigt krympande grupp barn och unga. Skolans roll i att stödja läsintresset förändras hela tiden. För allt fler unga är skolan det enda stället där de får kontakt med litteraturen. Individuella lässtigar börjar inte alltid formas på ett naturligt sätt på fritiden, så det vore bra om utbildningen gav stöd i att utveckla dem. Å ena sidan ger läroplanerna kvantitativa mål för läsning, men samtidigt uppmuntrar man till upplevelser genom aktivitet och experimenterande. Den attitydförändring som syns i läroplanerna syns också i de praktiska inspirerande sätten att bygga upp läsande gemenskaper: man närmar sig litteratur, läsning och skrivande genom gemenskap och upplevelser.

Kreativ verksamhet, mod att prata och uttrycka sig uppstår alltid genom stödjande ramar, det vill säga planering och mål. Upplevelsebaserad läsning samt kreativt skrivande betyder inte vad som helst, utan verksamheten har alltid en riktning. Man bör också göra målen tydliga även för eleverna. Å andra sidan kan aktiviteten ibland handla om att uppmärksamma något. I båda fallen, särskilt i skolsammanhang, bör verksamheten dock vara i linje med grunderna för läroplanerna.

Läsning ger i bästa fall en upplevelse av att bokens sidor talar till just en själv, att man kan ta till sig känslor och händelser. Vad påverkas en upplevelse av? Det kan vara ett ögonblick, en plats eller en livssituation då boken är ett sällskap. Det är just längtan efter dessa upplevelser, längtan efter dessa lässtunder från barndomen som gör att en bok griper tag i en även som vuxen. Att skapa dessa läsminnen är oerhört viktigt. Att läsa bär upp en, det hjälper en att överleva i den växande djungeln av multimodala texter och för även läskulturen vidare som ett arv.

Läsa och skriva kollektivt

Det är också bra att koppla den sociala dimensionen till läsupplevelsen och till produktionen utifrån det man läst – diskussioner och funktionella metoder väcker det lästa till liv. Både ordkonsten och det nya skrivandet uppmuntrar till kollektiv produktion (se t.ex. Kallionpää, 2014). Detta har beaktats även i läroplanerna, eftersom det kollektiva främjar utvecklingen mot ett eget, personligt läsarskap och ett eget sätt att producera texter. Gemensam läsning är ett bra sätt att även främja inkluderingen av flerspråkiga elever i klassrummet. Alla aktiviteter tillsammans med jämnåriga ger stöd, skapar förebilder samt öppnar upp tänkandet. Genom läsning i en gemenskap konkretiseras bilden av läslusten samt vad som händer när man läser och var man hittar något att läsa (Aerila & Kauppinen, 2019).

Undersökningar visar att läsning i gemenskap och att producera tillsammans utifrån det man läst främjar läsmotivationen och utvecklandet av multilitteracitet. Det finns massor av kreativa möjligheter att behandla litteratur kollektivt och upplevelsemässigt. I synnerhet svaga läsare drar nytta av gemensam läsning, men att dela med sig av läsupplevelser främjar i lika hög grad alla som hör till gruppen. (Se bl.a. Ukkola, Metsämuuronen & Paananen, 2020 och Aaltonen, 2020.) Päivi Kosonens artikel "Framtidens läsning i läsecirklar" utgår från samma tanke. Att läsa tillsammans gynnar särskilt unga och lågutbildade, som är mer bekanta med olika former av digital kultur än romaner (Kosonen, 2020). Kosonens artikel utmanar en också att reflektera över hur demokratiskt läsandet är: många grupper av ungdomar består av unga med mycket olika läsaridentitet. Skolan har naturligtvis alltid sina egna innehållsmässiga syften, men samtidigt är det viktigt att skapa ett utrymme för jämlikhet kring läsning och litteratur där var och en har rätt att närma sig det man läst från sin egen inriktning, sin egen läsprofil, sina egna upplevelser – och delta i diskussionen om litteratur som sig själva.

Att läsa hemma är i bästa fall socialt och man bör förmedla detta budskap till de ungas föräldrar. "Det verkar som om föräldrarna bör läsa högt även för tonåringar eller erbjuda dem möjligheten att bekanta sig med ljudböcker." I synnerhet pojkar kan ha nytta av att man läser högt för dem så länge som möjligt. (Martikainen 2020, s. 12.) Föräldrarna kan uppmuntras att ställa frågor om läsningen på samma sätt som om hur det går med träningen. Både i skolan och hemma kan man med fördel variera sätten att läsa. Läsning kan ibland innebära att man självständigt fördjupar sig i tryckta berättelser, ibland läser i par med en kamrat och då turas om att läsa. Ljudböcker eller att en vuxen läser högt för en grupp ger också variation. Samma <https://www.oph.fi/lukiloki>

sak bör tillämpas även på produktion. Digitala verktyg erbjuder enormt många alternativ till olika typer av gemensamt skrivande. I dagens medievärld är textproduktion en naturlig del av den sociala aktiviteten i olika webbforum (Kallionpää, 2014). Olika konstbaserade metoder (drama, ordkonst) stöder utvecklandet av färdigheter i kollektiv produktion, interaktionsfärdigheter och tankefärdigheter, och det finns inga hinder för att kombinera alla dessa: man kan börja skriva en dikt om en rollfigur på någon digital plattform, gemensamt!

Idé: Läskontrakt för att stödja gruppens läsmotivation

- Hela gruppen deltar i utarbetandet av läskontraktet. Idén är densamma som i dramakontraktet om dramapedagogik: att skapa ett gemensamt, tryggt "läsutrymme" som stödjer den egna läsningen.
- Man godkänner alla slags bokval och värdesätter det verk eller den del av verket som alla läser.
- Ge utrymme för alla typer av läsare: det är lika okej att vara superläsare som sporadisk läsare eller att söka efter sin egen läsprofil.
- När man går vidare till produktion utifrån det man läst har allas insatser betydelse. Man skapar utrymme för olika typer av kompetens.
- Läskontraktet kan också kopplas till målen och självutvärderingen: man kan förbinda sig till uppgiften och komma överens om tidsfrister. Litteraturuppgiften kan inledas genom att man sätter upp personliga mål och binder läskontraktet till dem.
- Ett gemensamt läskontrakt är ett av de många sätt på vilka man kan ge eleverna ägarskap över sin egen läsning och genom vilken läsningen blir en gemensam fråga för gruppen.

Ordkonst baserad på litteratur

Tid för läsning är också tid för att skriva. Som vi konstaterat ovan stödjer diskussionen om litteratur och delning av läsoplevelser utvecklingen av tankeförmågan och stärker därigenom uttrycksförmågan. Det utvidgas även till att gälla vad som helst som man läst, oberoende av om det är fråga om lärobokstext eller webbtex. Det är inte alltid nödvändigt att ens läsa hela boken, det kan räcka med delar för att använda boken som bruksvara för att skriva. Precis som Salla Simukka och Siri Kolu säger finns det upphovsrätt, men också läsarrätt: när boken har skrivits, producerats och hamnat inom räckhåll för läsaren får läsaren möjlighet att ge bokens värld ett nytt liv på det sätt som hen önskar.

Inom ordkonsten närmar man sig läsning kollektivt, upplevelsemässigt och funktionellt. Gemensamt arbete främjar utvecklingen av interaktions- och samarbetsfärdigheter. Det lästa leder till egna och gemensamma mångformiga texter. Man kontrollerar inte det man läst och förståelsen av det man läst, utan färdigheter i förståelse byggs upp genom att gemensamt samtala och göra. Via det egna skapandet funderar man till exempel på textens struktur, stil eller rytm. En text som lästs i litteraturbaserad ordkonst kan fungera som en strukturell mall för den egna texten eller gruppens gemensamma text (se t.ex. lumotutsanat.fi/sana-taideharjoittelut). Via modelltexten och det textmönster som tagits fram ur den övar man på att skapa textens stil och effekter eller ett eget särpräglat sätt att skapa. Ordkonstens angreppssätt skulle kunna jämföras med till exempel idrott eller musik: lär vi oss enbart genom att uppleva (titta eller läsa) eller genom att via exempel göra och lära oss själva. Inom ordkonsten ses också språket som konst och modersmål och litteratur framför allt som ett konstämne.

Man kan också tala om litteratur utan analytiska begrepp, men man kan få ett grepp om alla begrepp genom att själv producera och fundera på vilka metoder i litteraturen som syns i den egna texten. Likaså kan krävande begrepp kopplas till exempelvis berättelser i spelvärlden eller audiovisuellt innehåll. Det är bra att då och då stanna upp och fundera över vilka uppgifter man som görs baserat på läsningen och vad uppgifternas syfte är. Är målet att kontrollera om eleven har läst det verk hen ombetts läsa eller är det möjligt att via bokuppgiften utvidga tänkandet och använda det lästa som utgångspunkt för eleven att öva på och söka sin egen röst som skribent? De traditionella skriftliga stencilerna med frågor har konstaterats vara ineffektiva, eftersom duktiga läsare hittar svaren genom att ögna igenom texten och de svagare läsarna ger upp inför en lista med frågor som känns jobbiga (Aerila & Kauppinen, 2019). Däremot är det till nytta för alla elever i gruppen att arbeta tillsammans, diskutera det man läst och ge återkoppling på det man skrivit tillsammans.

Flerspråkiga elever och studerande tar sig an skönlitteratur

Skönlitteratur ska inte undvikas, inte heller med flerspråkiga elever och studerande. Förutom att litteraturen främjar tanke- och identitetsutveckling främjar skönlitteratur även språkinläringen: den fungerar som en meningsfull kontext för att utöka ordförrådet och utveckla förmågan att behärska strukturer. Samtidigt utvecklas också förmågan att läsa längre texter. Dessutom har läsning en påverkan på skrivkunnigheten. Ju mer en elev eller studerande läser på målspråket, desto bättre skriver hen också språket.

När det gäller flerspråkiga elever och studerande är det bra att komma ihåg att litteratur inte bara handlar om att läsa texter utan om att arbeta med texter. Därmed kan litteraturen användas för att aktivera alla språkliga delområden och på så sätt uppnå även andra språkliga inlärningsmål. Skönlitterära texter är inte heller endast det man uppfattar som traditionella böcker, utan parallellt med dem kan man använda till exempel ljudböcker samt fanfiction på nätet eller berättelsebaserade onlinespel. Parallellt med traditionell lyrik kan man använda sånglyrik som är populärt bland ungdomar. Barn- och ungdomsböcker har också gjorts till filmer och tv-serier. Genom mångsidigt material får flerspråkiga elever och studerande också bli delaktiga i jämnåriga barn och ungdomars upplevelsevärld. (Vaarala, Reiman, Jalkanen & Nissilä, 2016.)

Skönlitteraturen bör dock inte banaliseras till att enbart vara ett verktyg för att öva på språket. I bästa fall erbjuder skönlitteraturen möjligheter att lära känna en ny kultur och de fenomen som hör till den. Både språket och litteraturen är kulturbundna, vilket är bra att komma ihåg när man analyserar texterna.

Man kan göra mycket olika tolkningar av en text beroende på vilken kultur man har levt i och genom vilka glasögon man ser texten. För att kunna förstå finländsk litteratur måste man också förstå den finländska kulturen. Här spelar läraren en viktig roll. Lärarens uppgift är att förklara kulturbundna begrepp och tolkningar och på så sätt främja både textförståelsen och inläring om kulturen. I det sammanhanget är det också bra att fundera på vilken bild skönlitteraturen ger av den finländska kulturen. Vems syn på kulturen kommer fram? Motsvarar bilden elevernas egen värld och upplevelse?

Ibland kan det kännas jobbigt att läsa, särskilt i början när man lär sig ett språk. Då kan till exempel lättlästa texter vara till hjälp. Det är dock möjligt att komma in i mer utmanande texter redan med mer begränsade språkkunskaper. Då har lässtrategier samt uppgifter som hjälper förståelsen en nyckelroll. Det hjälper också att tillsammans diskutera det man läst, eftersom varje elev och studerande då kan lyfta fram sådant som hen förstår, vilket gör att det börjar målas upp en mycket mer mångfacetterad bild av texten. Ett fritt och mångsidigt textmaterial förbereder också elever och studerande bättre inför den textvärld som de i framtiden kommer att behöva arbeta med.

Utöver inlärnin g av språk och kultur har även flerspråkiga elever och studerande som mål att lära sig att tycka om skönlitteratur och leva sig in i den. Genom att läsa på det egna modersmålet kan man uppnå målen även om kunskaperna i svenska ännu inte räcker till. Om eleven eller studeranden har tillgång till ett verk på sitt eget språk kan hen också mer fullt ut delta i det gemensamma arbetet med utgångspunkt i litteraturen. Att läsa på det egna språket utvecklar också förmågan att läsa långa texter, vilket är till nytta när man övergår till långa texter även på det språk man håller på att lära sig. (POPS 2014.)

Skönlitteraturen erbjuder också en möjlighet att bekanta sig med den egna kulturen och synliggöra den för andra. Skönlitteraturen kan dessutom erbjuda en identifieringsyta för olika upplevelser, såsom att leva i en främmande kultur eller till exempel flyktingskap.

Läsning som en del av all undervisning

Inom undervisningen i modersmål och litteratur på högstadiet och gymnasiet samt inom yrkesutbildning är nyckelkompetenser för livslångt lärande kulturell kompetens samt interaktions- och kommunikationsfärdigheter. På läroplansnivå ges exakta kvantitativa mål för läsningen: till exempel i gymnasiet ska man läsa åtta hela verk under de obligatoriska modulerna i modersmål och litteratur. Å andra sidan konstateras det enligt de nya bedömningskriterierna för den grundläggande utbildningen att det räcker med att läsa även kortare verk, såsom noveller – om det är fråga om ett nätt och jämnt godkänt vitsord. Inom yrkesutbildningen har litteraturen en relativt liten roll.

I läroplanerna ingår i viss mån obligatoriska inslag i litteraturundervisningen. Vid sidan av det obligatoriska kan man dock skapa frihet att göra egna val: Ofta får elever och studerande välja saker att läsa som passar deras egen nivå. Att läsa enligt teman ger möjligheter att själv påverka vad man läser. När har det över huvud taget ett värde att läsa ett helt verk, vad eftersträvar man med det, när räcker det med ett avsnitt eller utdrag? Man får inte heller glömma att läsa traditionella skoltexter, men förutom dessa specialanpassade undervisningstexter stödjer många typer av läsning hanteringen av det innehåll som nämns i grunderna för läroplanen.

Man bör inte undvika litteratur inom andra ämnesområden eller yrkesinriktade ämnen. I gymnasiet möjliggör den nya läroplanen ett bättre samarbete mellan läroämnena än tidigare. Kan det som lästs kopplas till exempelvis undervisning i historia, religion eller psykologi? Kan man med hjälp av litteratur bygga upp kontinuum mellan olika ämnesområden? Att varje lärare undervisar i multilitteracitet innebär att varje lärare är både en guide i språket inom sitt eget kunskapsområde och en guide som visar hur kunskapsområdenas språk är närvarande i den omringande kulturen, i alltifrån aktuella artiklar till litteratur och sånglyrik, filmer och spelvärlden. Det är inte meningen att en lärare ska täcka allt, men det är bra att komma ihåg att hela spektret av texttyper kan inkluderas i det egna undervisningen – i vilket ämne som helst.

Att dra nytta av skönlitterära förebilder även i andra ämnen än modersmålet stödjer utvecklandet av multilitteracitet. Eleverna växer upp och märker att litteratur inte är en ö. Även här bör man tänka brett när det gäller skönlitteratur. Läraren kan ge exempel på hur de ämnen som behandlas syns i litteraturen, hänvisa till textutdrag och locka till facklitteratur. Inom bildkonsten kan man göra mycket med utgångspunkt i skönlitterära texter. I de yrkesinriktade ämnena kan man tala om verkligheten i arbetslivet via litteraturen: vad som stämmer i en fiktiv beskrivning av en viss sektor och vad som inte gör det. Hur syns sektorns utveckling i fiktionen? Alla är inte litteraturlärare och bör inte vara det heller, men eftersom det är en gemensam uppgift att främja multilitteraciteten är det viktigt att ställa frågan (eller kanske ännu viktigare att söka svaret på): Vad kan vi lära ut genom böcker?

Läsaren måste inte förstå någonting första gången. Man kan alltid lägga boken åt sidan och prova om det skulle hjälpa att läsa den en andra gång. Om det inte hjälper att läsa den en andra, tredje, fjärde eller femte gång gör det ingenting: människan är inte skyldig att förstå allt. Man kan ju också låta bli att förstå, att vara villrådig gömmer hoppets ljus. Jag förstår
<https://www.oph.fi/lukiloki>

ingenting! Jag har roligt! skriker läsaren glatt och fortsätter livet med ögonen fulla av ljus. (Tapola, 2013.)

När man börjar leta efter något att läsa tillsammans med en ung person som är en ovan läsare ska man anknyta det hen ska läsa till den värld som är bekant för hen.

Man kan lockas till litteratur genom att utgå från de textgenrer som är en del av den ungas vardag: spel, filmer, sånglyrik.

När man väljer vad man ska läsa bör man lyssna på den unga, vara känslig för den ungas egna önskemål och inte göra några antaganden.

Uttryck möjligheterna med läsning: man behöver inte alltid läsa hela boken, man bör inte låta sig avskräckas av en boks tjocklek, eftersom språket kan vara medryckande, medan ett kort verk däremot kan vara krävande till sin berättarstil.

Facklitteratur som anknyter till den ungas egna intressen kan fungera som en inkörsport till skönlitteratur.

Skribenter: Heinonen, A., Luukomaa, S., & Mäkinen, E. (2020). *Elämysmatkalla lukijaksi*. LUKILOKI-projektet 2018–2022. Jyväskylän yliopisto.

Illustrationer: Pixabay (Leandro De Carvalho, StockSnap, Cdd20, Free Photos, Funky Focus, Eisenmenger)

Källor:

Aaltonen, L-S. (2020). [Lukuklaani-tutkimus: Ala- ja yläkoulujen alkukartoitusten koosteet, ana- lyysi ja tiedottaminen](#). Finska Kulturfonden

Aerila, J., & Kauppinen, M. (2019). Yhteisöllisyys on voimavara myös lukemisessa. *Onnimanni* (2). Barnboksintitutet.

Kallionpää, O. (2014). [Mitä on uusi kirjoittaminen? Uusien mediakirjoitustaitojen merkitys \(på finska\)](#). *Media & viestintä*, 37(4).

Kosonen, P. (2020). Lukemisen tulevaisuus on lukupiireissä. I verket Ellun kanat Oy (red.), *Mitä tapahtuu huomenna lukemiselle?* (s. 52–61). WSOY.

Martikainen, E. (2020). Lukeminen on parasta elämässä. *Onnimanni* (1). Barnboksintstitutet.

Utbildningsstyrelsen (2014). Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014. Utbildningsstyrelsen.

Salasuo, M. (red.) (2020). [Harrastamisen äärellä. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2020](#). Undervisnings- och kulturministeriet.

Tapola, K. (2013). *Mahdottomuuksien rajoissa. Matkakirja*. Verk.

Ukkola, A., Metsämuuronen, J., & Paananen, M. (2020). [Alkumittauksen syventäviä kysymyksiä](#). Nationella centret för utbildningsutvärdering.

Vaarala, H., Reiman, N., Jalkanen, J., & Nissilä, L. (2016). *Tilanne päällä! Näkökulmia s2-opetukseen*. Utbildningsstyrelsen.

Fler lästips:

Mångspråkiga elever och studerande:

Lehtinen, K. (2006). Maahanmuuttajataustainen oppilas äidinkielen ja kirjallisuuden tunneilla. I verket S. Grunthal & J. Pentikäinen (red.), *Kulmakivi. Luokanopettajan äidinkieli ja kirjallisuus* (s. 84–103). Otava.

Vaarala, H. (2009). [Oudosta omaksi – Miten suomenoppijat keskustelevat nykynovellista?](#) [doktorsavhandling, Jyväskylä universitet]. JYX-julkaisuarkisto.

[Oulun kaupungin kirjallisuusdiplomi s2-oppilaille](#) (material även för högstadiet)

[Suomi toisena kielenä –oppilaat ja kirjallisuus](#) (Lukukeskus). Teoriaa ja vinkkejä tunneille (tehtävät alakoululle ja sovellettava taitotason mukaan, lopussa kirjavinkkejä myös nuorille) (på finska):

Läsning på det egna modersmålet:

- [International children's digital library](#) (böcker från olika delar av världen på olika språk)
- [World's stories](#) (en växande samling berättelser på många språk)
- [White Ravens bokkatalog](#). Förteckning med rekommendationer på barn- och ungdomsböcker, som experter årligen har valt böcker från olika delar av världen till (och på olika språk). <https://whiteravens.ijb.de/list>

Luku- ja kirjoitusintoa etsimässä:

Aerila, J., & Kauppinen, M. (2018). *Sytytä lukukipinä. Pedagogisia keinoja lukuinnon herättelyyn*. PS-Kustannus.

Ekström, N., Puikkonen, E., & Suoniemi, K. (2018). [Sanataidetta on! Työtavat, tekijät ja teoria](#). Kirjan talo.

Hakalahti, N. (2019). *Syön aamupalaksi Eiffel-torneja. 104 kirjoitusharjoitusta*. Karisto.

Heikkilä, M., & Leinonen, A. (2020). *Pieni taikakauppa. Fantastinen kirjoitusopas*. Haamu Kustannus.

Heikkilä, M., & Leinonen, A. (2018). *Kauhumaan kartta. Kirjoita jos uskallat*. Haamu Kustannus.

Ilmanen, P., Korka, E., Pulli, E., & Venho, J. (2019). *Runomatkaopas*.

Aviador. Kolu, S., & Pelliccioni, S. (2019). *Lue minut*. Otava.

Krutsin, P. (red. 2020). *Lue ja luo! Sanataidetehtäviä kouluun*. Suomen sanataideopetuksen seura.

Laakso, M. (2019). *Taltuta klassikko*. Tammi.

Majonen, V. (2020). [Nuorten lukemismotivaation vahvistaminen](#). I verkot S. Tuovila, L. Kairaluoma & V. Majonen (red.), *Luku- ja kirjoitustaidon pedagogiikkaa yläkouluun* (s. 128–137). Lukihanke Pohjoinen/Lapplands universitet.

Miettinen, K., & Happonen, K. (2018). *Revi se*. WSOY.

Myllyntausta, S. & Routarinne, S. (2013). *Sanahanat auki! Ideoita ja innostusta kirjoittamiseen*. PS-Kustannus.

Puikkonen, E., & Puikkonen, A. (2015). *Käsikirja mielikuvituksen matkaajille. Kirjoittamisen seikkailuopas*. Lasten Keskus.